

Dietrich Bonhoeffer en milieu-ethiek

Steven van den Heuvel
Bonhoeffer Werkgezelschap
23 november 2015

De milieu-crisis

- ▶ Thema van blijvende maatschappelijke relevantie
- ▶ Focus verandert wél (van ‘zure regen’ naar ‘opwarming aarde’)
- ▶ Voor indicatie van belang, cf. Parijs conferentie

De aarde



 Earth From Space – Apollo 17
NASA Langley Research Center

12/7/1972

Image # EL-1996-00155

De ecologische crisis

Aspecten:

- ▶ Overbevolking
- ▶ Opgebruiken grondstoffen
- ▶ Afname biodiversiteit (minder dier- en plantsoorten, ontbossing, verzanding)
- ▶ Afval & vervuiling van aarde, lucht & water
- ▶ Opwarming aarde
- ▶ Inwerking van ecologische & sociale problematiek

Religie en antropocentrisme: de these van Lynn White, Jr.

- ▶ Lynn White, Jr., ““The Historical Roots of our Ecological Crisis,” *Science* (1967)
- ▶ Redenen voor ecologische crisis:
 - ▶ Groei techniek door christelijke (protestantse) desacralisering
 - ▶ Gen. 1:28 mandaat om te heersen
 - ▶ Lineaire christelijke geschiedenisopvatting
- ▶ Daarom ook zoektocht naar christelijke oplossing (nieuwe ‘groene’ heilige: Franciscus van Assisi)

Ecotheologie als reactie

- ▶ Vroege christelijke reactie: John Cobb, Jr. *Is it too Late?* (1971)
- ▶ Ook: Francis Schaeffer, *Pollution and the Death of Man* (1970)
- ▶ WCC: Justice, peace, and the integrity of creation (1983)
- ▶ Relatie met 'social justice' en feminisme

De milieu-crisis door oude ogen

- ▶ Er zijn verschillende manieren waarop theologie kan bijdragen aan milieu-ethiek
- ▶ Bijv door nieuwe, ‘groene’ exegese
- ▶ Of in missiologie: ‘eco-discipleship’
- ▶ Sytematisch-historische benadering: het toepassen van het denken van individuele historische theologen
- ▶ Voorbeelden: Gregorius van Nazianze (door Sigurd Bergmann) en Abraham Kuyper (door Ernst Conradie)

Bonhoeffer en milieu-ethiek: *status quaestionis*

- ▶ aantal pogingen ondernomen om Bonhoeffers denken toe te passen op de milieu-ethiek
- ▶ Cf. door Larry L. Rasmussen, Peter M. Scott, Hans-Dirk van Hoogstraten en Willem Roskam
- ▶ Maar: een geïntegreerde totaalbenadering ontbreekt nog



Oude theologen en nieuwe problemen: de methode van correlatie

- ▶ Er is geen aanvaarde methodiek om ‘oude’ theologen met ‘nieuwe’ problemen te verbinden
- ▶ Ook ontbreekt kritische discussie over dit onderwerp
- ▶ Echter: onderzoek wijst erop dat vaak gebruik wordt gemaakt van de methode van *correlatie*

Correlatie: een bruikbare methode

- ▶ Correlatie als methode is geëxpliciteerd door Paul Tillich
- ▶ ‘Geloof levert antwoorden op vragen van de samenleving’
- ▶ Kritiek: te statisch model
- ▶ Maar: met aanpassingen wel bruikbaar
- ▶ Onderzoeksvraag: “Hoe kunnen een aantal concepten uit de theologie van Dietrich Bonhoeffer gecorreleerd en vruchtbaar worden gemaakt voor de contemporaine milieu-crisis?”
- ▶ In mijn dissertatie onderzoek ik zes concepten

Waarom zorgen voor 'het milieu'?

Verschillende motieven:

- ▶ Zorg voor het nageslacht (Hans Jonas)
- ▶ Natuur is bron van schoonheid die bewaard moet worden
- ▶ ...

‘Wat heeft Jeruzalem met Athene te maken?’

- ▶ Veel christenen hebben moeite om ‘aards heil’ een plaats te geven
- ▶ ‘Evangelicals’ zijn vaak sterk eschatologisch gericht
- ▶ In reformatorische kring is veel aandacht voor persoonlijk heil

Maar:

- ▶ God de Vader is de Schepper (Gen 1)
- ▶ Christus is Heer over de hele aarde (Kol 1)
- ▶ De Heilige Geest ‘vernieuwt de aarde’ (Psalmen)

Bonhoeffers concept van 'Christuswirklichkeit' (1)

- ▶ “Het probleem dat in de christelijke ethiek centraal staat, is het werkelijk worden van de openbaring van God in Christus onder zijn schepselen . . .”
- ▶ “In Jezus Christus is de werkelijkheid van God binnengegaan in de werkelijkheid van deze wereld.”
- ▶ “Het gaat erom aan de werkelijkheid van God en de wereld in Jezus Christus vandaag deel te hebben en dat zo, dat ik de werkelijkheid van God nooit ervaar zonder de werkelijkheid van de wereld en de werkelijkheid van de wereld nooit zonder de werkelijkheid van God.”

Bonhoeffers concept van 'Christuswirklichkeit' (2)

- ▶ “Het is een verloochening van de openbaring van God in Christus, ‘christelijk’ te willen zijn zonder ‘wereldlijk’ te zijn, of ook ‘wereldlijk’ te willen zijn zonder de wereld in Christus te zien en te erkennen. Er zijn daarom geen twee ruimtes, maar er is alleen de ene ruimte van de Christuswerkelijkheid, waarin de werkelijkheid van God en de werkelijkheid van de wereld met elkaar verenigd zijn.”
- ▶ De hele werkelijkheid van de wereld is in Christus binnengehaald en in Hem samengevat; alleen vanuit dit midden en naar dit midden toe beweegt de geschiedenis zich.”

‘Christuswerkelijkheid’ en milieuzorg

- ▶ Milieuzorg deelt in de éne ‘beweging’ van de christen in de wereld
- ▶ Jezus als voorbeeld: acceptatie, veroordeling van het kwaad, verzoening, en belofte van herstel

Gesprek over Gods 'éne missie' in de wereld

- ▶ Is de moeite met ecologische actie herkenbaar?
- ▶ Zijn er 'valse scheidingen' die christenen van milieuzorg weerhouden?
- ▶ Is Bonhoeffers concept van Christuswerkelijkheid behulpzaam in deze?
- ▶ Hoe kan Gods 'éne missie' gestalte krijgen?

Liefde tot de aarde

Waarom belangrijk?

- ▶ Rationele redenen voor milieu-zorg zijn niet genoeg - er is emotionele betrokkenheid nodig
- ▶ Belangrijk voorbeeld: Martha Nussbaum, *Political Emotions: Why Love Matters for Justice*

Verschillende vormen van liefde tot de aarde

Liefde tot een 'externe' aarde

- ▶ Aldo Leopold, *A Sand County Almanac*
- ▶ Roger Scruton, *Green Philosophy*

Liefde tot 'geinternaliseerde' aarde

- ▶ Arne Naess, *Ecosophy T*
- ▶ Marina Schauffler, *Turning to Earth: Stories of Ecological Conversion*

Bonhoeffer over liefde tot de aarde

In zijn vroege denken:

- ▶ Ethiek zaak van 'Blut und Geschichte'
- ▶ Invloed Nietzsche: 'Bleibt der Erde treu!'
- ▶ Mythe van Antaeus

Blijvende nadruk later in zijn leven

- ▶ Persoonlijke dimensie
- ▶ Huwelijk bijv.
- ▶ Bijbelse basis

Gesprek over liefde tot de aarde

- ▶ Is Bonhoeffers ‘aardse spiritualiteit’ een herkenbaar/navolgbaar pad?
- ▶ Welke andere christelijke motieven kunnen we aangeven om ‘liefde tot de aarde’ vorm te geven?